

ПРОВЕДЕННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ У ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ ОСТРОЗЬКОГО ПОВІТУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

*Марчук Оксана Олександрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Міжнародного економіко-гуманітарного
університету імені академіка Степана Дем'янука*

Постановка проблеми. Важливе значення для повного осмислення становлення освіти в Україні має вивчення просвітницького руху в окремих регіонах держави. Необхідність опрацювання педагогічних здобутків минулого зазначена у „Національній доктрині розвитку освіти”, що направлена на „зростання інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу суспільства та особистості, нації і народу, внаслідок чого відбуваються потужні позитивні зміни у системі матеріального і духовного виробництва, структурі політичних відносин, побуті і культурі” [4].

Необхідність вивчення проведення підсумкового контролю в навчальних закладах минулого зумовлюється запровадженням державної підсумкової атестації і постійною роботою вчителів та науковців над її вдосконаленням, пошуком кращих форм та методів проведення випускних екзаменів, організації вступної компанії у вищі навчальні заклади, складання іспитів у вузах.

Осмислення передового освітянського досвіду допомагає покращенню навчально-виховного процесу у нинішніх школах, сприяє вдосконаленню навчання, розвитку учнівської особистості. Оскільки Острозький регіон здавна був культурно-освітнім регіоном західної України, а на початку ХХ століття тут успішно функціонували прицерковні заклади, які давали належні знання своїм випускникам, постає необхідність детального вивчення острозької просвітницької спадщини та особливостей проведення екзаменів у церковнопарафіяльних школах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітні проблеми Волинської губернії, в тому числі Острозького повіту, вивчено у наукових розвідках ХІХ – початку ХХ століття. Це праці М. Барсова „Народні училища Південно-Західного краю”, П. Батюшкова „Волинь: історична доля Південно-Західного краю”, Є. Крижановського „Чехи на Волині”, О. Левицького „Із життя навчальних закладів Південно-Західного краю в 1840-х роках”, Є. Лихачової „Матеріали для історії жіночої освіти в Росії (1828-1856)”, А. Нейфельда „Педагогічні семінарії для учителів середніх навчальних закладів”, С. Рачинського „Церковні школи”, М. Теодоровича „Волинь в описах міст, містечок і сіл в церковно-історичному, етнографічному, археологічному та інших аспектах”, які висвітлювали окремі аспекти становлення шкільництва у контексті розвитку освіти Російської імперії. У роки незалежності України просвітницький рух Волині служив об'єктом для наукових досліджень О. Борейка, О. Буравського, Т. Джаман, М. Костюк, О. Марчук, Н. Рудницької, Г. Шпиталенко. Волинські краєзнавці М. Ковальський, М. Менько, А. Новосілецький, Я. Поліщук у своїх народознавчих нарисах вивчили просвітницьку діяльність А.Блудової, Д. Бладова, К. Острозького, князя Любомирських, Ф. Штейнгеля, особливості навчання в Острозькій академії, Рівненській гімназії, жіночому училищі імені Д. Бладова, подали загальний огляд становлення освіти у різних повітах Волинської губернії.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Автор статті має на меті дослідити особливості екзаменування учнів церковнопарафіяльних шкіл Острозького повіту на початку ХХ століття. Для цього необхідно вирішити такі завдання:

- а) проаналізувати архівні матеріали про екзамени та успішність учнів;
- б) виділити кращі надбання педагогів початку ХХ століття, що сприяли належному засвоєнню знань учнів та організації підсумкового контролю, окреслити можливості їх творчого використання у школах незалежної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найбільш поширених закладів України у ХІХ – на початку ХХ століття були церковнопарафіяльні школи. За даними статистичними даними у 1884 році їх налічувалося близько 4 тисяч, а у 1908 році їх кількість становила 40377 і в них навчалось 1950076 учнів [2, с.405]. Волинський регіон не був винятком: в 1884-1885 н.р. в губернії діяло 175 шкіл, а в 1909 р. на ряду із іншими закладами функціонувало 998 однокласних та 22 двокласні прицерковні школи [3, с. 279]. Вони утримувалися на кошти Синоду, місцевих зборів, земств. Варто зазначити, що різноманітні товариства, братства, монастирі церкви, попечителі, меценати теж надавали підтримку школам. У селах Волині функціонували товариства, що допомагали учням та вчителям матеріально: дбали про опалення, ремонт, загальний благоустрій шкіл, придбання необхідних шкільних предметів.

На початку ХХ століття церковнопарафіяльні школи почали витісняти інші типи шкіл, зокрема міністерські, на утримання яких державою виділялися кошти (1000-1500 крб. на побудову нової будівлі, 300-400 крб. на утримання вчителя). У „Короткому статистичному нарисі церковнопарафіяльних шкіл на Волині за 25 років їх функціонування” зазначено: „Достатньо було повідомити населенню, що із відкриттям міністерського училища селяни будуть звільнені від пожертвувань, як більшість голосів буде віддано за міністерську школу” [3, с. 278]. Траплялися навіть випадки насильницького вторгнення сільських властей у церковно-шкільне приміщення для поселення туди учителя нововідкритої міністерської школи і захоплення шкільних земельних ділянок. Як наслідок, кількість церковнопарафіяльних шкіл у 1904/1905 н. р. зменшилася на 15, в 1905/1906 – на 21, а в 1906/1907 н. р. – на 47 [3, с. 278].

Однак, незважаючи на скрутне матеріальне становище та поступове витіснення закладами інших типів, церковнопарафіяльні школи були основними закладами, які надавали освіту бідному населенню і мали певні педагогічні досягнення. Прикладом належної організації навчання може слугувати аналіз випускних екзаменів в прицерковних школах Острозького повіту. Священик А. Лотоцький у „Волинських епархіальних відомостях” поділився враженнями від відвіданих іспитів: „Враження настільки гарні, що захотілося поділитися ними із товаришами по шкільній службі на благо народу” [5, с. 402].

Для оцінки діяльності церковнопарафіяльної школи Острозького повіту проаналізуємо випускні іспити, що проводилися у 1908-1909 н.р. двома комісіями при Крилівській та Блудівській школах. До екзамену було допущено 35 дітей із шести шкіл, серед яких 30 хлопчиків та 5 дівчат. Учні були морально підготовленими до складання іспитів: „Діти прийшли чистими, причесаними, неначе на свято, дівчатка були святково одягнені, ні страху чи заляканості не відчувалося, всі веселі, бадьорі, привітні” [5, с. 402].

Екзамени проводилися у присутності членів комісії та прихожан. До випускників ставилися із належною строгістю: відповіді контролювалися, давалися додаткові запитання та завдання. Про належне ставлення до екзаменів свідкував факт, що 17 хлопчиків екзаменувалися із 10 год. ранку до 6 год. вечора.

Для перевірки грамотності дітей було запропоновано написати диктант обсягом 16 печатних рядків із власними назвами та різними розділовими знаками. Перевірка письмових робіт засвідчила, що із 35 чол. 12 учнів написали диктант майже без помилок, грубих помилок не спостерігалось, найважче діти справилися із розставленням розділових

знаків, що свідчить про недостатнє засвоєння правил пунктуації. Почерк більшості випускників шкіл було визнано задовільним, а учнів Должковської та Тударовської шкіл дуже гарним [5, с. 403].

Автор надрукованої у „Волинських єпархіальних відомостях” статті А. Лотоцький подав детальну характеристику іспитів із кожного предмету. Він повідомив, що на екзамені із Закону Божого використовувалася білетна система: учні підходили до столу та брали білети, в яких були запитання із певного параграфа підручника. Однак члени комісії контролювали засвоєння й інших тем. Відповіді учнів було визнано задовільними, середній бал із Закону Божого - вище 4. Отже, вихованці церковнопарафіяльних шкіл належно засвоїли програмні вимоги із цього предмета.

На іспиті із церковнослов'янської граматики учні читали уривки текстів, перекладали їх та своїми словами переказували зміст прочитаного. До уваги бралось не безумне заучування тексту напам'ять, а його розуміння. Більшість школярів добре справилися із поставленими завданнями.

На іспиті із російської мови потрібно було прочитати статтю із навчальних книг, переказати прочитане, а також зробити етимологічний та синтаксичний розбір. Окрім того, школярам слід було напам'ять прочитати вірші та декламувати байки.

Серед предметів, які виносилися на екзаменування, була математика. Іспит складався із двох компонентів: усної відповіді та письмової роботи. Учні не лише правильно розв'язували задачі, але й детально описували хід їх розв'язання, робили необхідні обчислення. Усний рахунок найкраще давався учням Должковської та Крилівської церковнопарафіяльних шкіл.

Випускники шкіл Острозького повіту складали іспити із музики та співів, на яких показали хороші результати. Найкращими було визнано вихованців Тударовської школи, які „своїм співом викликали у велике захоплення аудиторії всі мелодії вони співали так чітко, так уміло, із таким натхненням, що це викликало однозначний схвальний відгук у всіх присутніх [5, с. 403].

В окремих церковнопарафіяльних школах Острозького повіту вивчалися додаткові предмети (географія, російська історія, природознавство). Відтак, учні із чотирьох шкіл складали іспити із цих дисциплін. Відповіді школярів були повними, осмисленими, вдумливими. Результати екзаменування показали, що вони належно оволоділи відомостями про форму та рух землі, відстань до сонця, будову всесвіту, частини світу, життям людей в інших країнах. Щодо історичних знань, то випускники прицерковних шкіл добре засвоїли видатні події минулого, правильно оцінювали політику відомих історичних діячів. Окрім того, школярі отримали належний багаж знань із природознавства (знали будову рослин, тіла тварин та людини, необхідні умови для їх росту та розвитку).

Загалом екзаменування було успішним, учні продемонстрували належне оволодіння програмними матеріалом, давали правильні відповіді на додаткові запитання, не були боязкими, а готовими вести діалог із членами комісії. Як зазначив, присутній на екзаменах священник А. Лотоцький: „Загальний оцінка (не моя особисто, а всіх присутніх) найкраща, найвища і позитивна” [5, с. 403]. Водночас автор статті висловив глибокий жаль із приводу занепаду церковнопарафіяльних шкіл, їх переслідувань та витіснення іншими школами, адже „вони не дивлячись на своє скрутне становище, без матеріальної, а головне моральної підтримки, стараннями трударів служать народу” [5, с. 403].

Про належну підготовку учнів свідчить той факт, що на Всеросійську церковно-шкільну виставку у Петербурзі улітку 1909 року було надіслано багато педагогічних матеріалів саме із церковнопарафіяльних шкіл Острозького повіту. Серед них екзаменаційні відомості повітового наглядача, кращі письмові роботи учнів, „Історичні записки про церковнопарафіяльні школи Острозького повіту”, „Уривки із щоденника учительки Тесівської школи Людмили Козицької” тощо.

Аналіз педагогічних документів, звітів попечителів, рекомендацій щодо проведення уроків у церковнопарафіяльних школах, повідомлень про складання екзаменів дозволив виділити кращі педагогічні надбання вчителів Острозького повіту: повага до особистості дитини, створення сприятливої атмосфери у дитячому колективі, розвиток естетичних смаків та світогляду, контроль за знаннями учнів, належна увага до проведення екзаменів із боку духовенства та населення краю.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Церковнопарафіяльні школи відігравали важливу роль у ліквідації неписьменності сільського населення Волинської губернії у кінці XIX – на початку XX століття, відтак Острозький повіт не був винятком. Випускники початкових навчальних закладів отримували основи елементарної грамотності. У кінці навчання учні складали екзамени із Закону Божого, церковнослов'янської грамоти, російської мови, математики, співів. В окремих школах вивчали додаткові предмети (географію, історію Росії, природознавство), із яких складалися іспити.

Підсумкове екзаменування засвідчило належне оволодіння знаннями. Аналіз проведених іспитів дозволив виділити таку їх специфіку: складання екзаменів після закінчення початкової ланки навчання, посилений контроль за їх проведенням із боку церкви та сільського населення, належну підготовку до складання іспитів із боку дітей, використання „білетної системи”, психологічну підготовку учнів до здійснення підсумкового контролю, звертання уваги на розуміння суті навчального матеріалу, змісту прочитаного, викорінення безумного заучування текстів підручника, сприяння розвитку естетичних смаків, пізнавальних інтересів, логіки, що залишається актуальним для шкіл сучасної України. Варто відмітити посилену увагу до засвоєння Закону Божого, оскільки „саме церковнопарафіяльна школа турбувалася про те, щоб її учні не лише отримували різносторонні знання, але й ставали істинними учнями Христа” [6, с. 444].

У подальших педагогічно-історичних студіях доцільно проаналізувати становище церковнопарафіяльних шкіл не лише Острозького повіту, Волині, а й інших регіонів України, виділити їх спільні та відмінні риси, порівняти навчання у пришкольних школах та інших типах навчальних закладів. Аналіз успішності учнів в різні історичні епохи дає змогу впроваджувати кращі педагогічні досягнення шкіл минулого у навчальних закладах сьогодення.

Резюме. Церковнопарафіяльні школи були одними із найпоширеніших навчальних закладів Острозького повіту на початку XX століття. Аналіз проведених випускних іспитів дозволяє констатувати належне оволодіння учнями навчальним матеріалом. Після закінчення церковнопарафіяльних шкіл вони складали іспити із Закону Божого, церковнослов'янської грамоти, російської мови, математики, співів та додаткових предметів. До проведення підсумкового контролю учні, вчителі, духовенство, представники громадськості належно готувалися. Результати іспитів свідчать, що навчання у церковнопарафіяльній школі сприяло розвитку пізнавальних інтересів, кругозору, логіки, виховний процес був спрямований на виховання підрастаючого покоління в руслі християнської моралі. **Ключові слова:** проведення підсумкового контролю, екзаменування, церковнопарафіяльна школа, навчальні предмети, аналіз успішності.

Резюме. Церковноприходские школы были одними из самых распространенных учебных заведений Острожского уезда в начале XX века. Анализ проведенных выпускных экзаменов позволяет констатировать надлежащее овладение учениками учебным материалом. По окончании церковноприходских школ дети сдавали экзамены по Закону Божьему,

церковнославянської грамоте, руському мові, математиці, співу і додатковим предметам. До проведення ітогового контролю ученики, вчителі, духовенство, представителі громадськості повинні були належним чином готуватися. Результати екзаменів свідчать, що навчання в школі сприяло розвитку пізнавальних інтересів, кругозору, логіки, виховний процес був спрямований на виховання підліткового покоління в руслі християнської моралі. **Ключевые слова:** проведення ітогового контролю, екзамен, церковноприходська школа, навчальні предмети, аналіз успішності.

Summary. Churchschools were one of the most widespread educational establishments of Ostrog district at the beginning of the 20 century. The analysis of the final examinations allows to establish the proper capture of educational material by students. After churchschools learning they took exams in God's Law, church language, Russian, mathematics, singing and additional objects. For the final control students, teachers, clergy, the representatives of public were preparing properly. The results of examinations testify showed that studies at the schools assisted development of cognitive interests, range of interests, logic, the educate process was directed on education of rising christian moral generation. **Keywords:** the final control, examination, church school, educational objects, analysis of educational progress.

Література

1. Експонати на всеросійську церковно-шкільну виставку від Острозького повіту // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1909. – Частина офіційна. – № 18. – С. 378-380.
2. Із приводу 25-ліття функціонування церковнопарафіяльної школи // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1909. – Частина офіційна. – № 19. – С. 404-406.
3. Короткий статистичний нарис про церковнопарафіяльні школи на Волині за 25 років їх функціонування // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1909. – Частина офіційна. – № 24. – С. 276-283.
4. Національна доктрина розвитку освіти. Режим доступу: info-library.com.ua. – Дата використання – 22.01.2013.
5. Під враженнями від екзаменів у церковнопарафіяльних школах // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1909. – Частина офіційна. – № 19. – С. 402-404.
6. Промова на молебні із нагоди закінчення занять у церковнопарафіяльних школах м. Житомира // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1909. – Частина офіційна. – № 22. – С. 443-445.